

Πρόλογος

Η ενασχόληση με μια υποδειγματική μελέτη, όπως η παρούσα της κ. Γεωργίας Μπακάλη, συγκαταλέγεται πάντοτε στις όμορφες στιγμές που επιφυλάσσει η ζωή σε έναν ιστορικό. Τα προτερήματα του βιβλίου είναι εύκολα διακριτά για τον έμπειρο αναγνώστη: συστηματική και εξαντλητική έρευνα στις αρχειακές και τις πρωτογενείς πηγές, σωστή δομή τόσο θεματικά όσο και από την άποψη της γεωγραφικής ανάλυσης, εξαιρετη γνώση του θέματος και της βιβλιογραφίας. Αλλά όχι μόνον αυτά. Η κ. Μπακάλη προσπαθεί πρώτα να μάθει η ίδια τι έγινε και μετά να το εξηγήσει σε εμάς, τους αναγνώστες της. Και για τον λόγο αυτόν, δηλαδή την ειλικρίνεια των προθέσεών της, είναι σε θέση να μελετήσει ένα δύσκολο θέμα, με το οποίο έχει και προσωπική εμπλοκή, αλλά και να βγει από τη διαδικασία αυτή παραμένοντας πάνω από όλα επιστήμονας, δηλαδή τηρώντας αυστηρά τις βασικές απαιτήσεις της ιστορικής έρευνας. Επιπλέον, η κ. Μπακάλη πραγματικά αγαπά το θέμα της, τον τόπο για τον οποίο γράφει, αλλά και τους ανθρώπους για τους οποίους γράφει. Δεν υπάρχει τίποτε το αμφιλεγόμενο σε τούτο: αντίθετα, είναι ένα στοιχείο –ένα κίνητρο– δημιουργικότητας, από τη στιγμή που ο ερευνητής είναι σε θέση, όπως η κ. Μπακάλη, να δουλέψει τηρώντας τις αρχές της επιστημονικής μεθοδολογίας.

Από την άλλη πλευρά, η μελέτη αυτή δεν είναι μόνον μια «τοπική» ιστορία, και τούτο για διάφορους λόγους. Πρώτον, η Δράμα προσεγγίζεται εδώ ως μελέτη περίπτωσης, οι συνθήκες της οποίας έχουν εφαρμογή, σε μεγάλο βαθμό, σε όλες τις περιοχές όπου εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες της περιόδου 1906-1922. Άλλωστε, βάσει της απογραφής του 1928, η Δράμα (μαζί με την Καβάλα) ήταν η περιοχή με το μεγαλύτερο ποσοστό εγκατάστασης προσφύγων στη χώρα, και τούτο αναδεικνύει τη σημασία της για το ερευνώμενο θέμα. Μόνο το Κιλκίς είχε ελαφρώς μεγαλύτερο ποσοστό προσφυγικού πληθυσμού, αλλά το Κιλκίς ήταν

τότε τμήμα του νομού Θεσσαλονίκης, και στο ευρύτερο επίπεδο του δεύτερου, το ποσοστό μειωνόταν. Στη Δράμα και την Καβάλα, το 1928, δύο στους τρεις πολίτες ήταν πρόσφυγες. Είναι λοιπόν αυτονόητη η σημασία μιας τέτοιας μελέτης για την ευρύτερη έρευνα σχετικά με την εγκατάσταση.

Δεύτερον, από άποψη μεθοδολογική, παρόμοιες «τοπικές», κατ' αρχήν, μελέτες έχουν εντελώς διαφορετικές και μεγαλύτερες δυνατότητες να αναδείξουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου ιστορικού φαινομένου και της εποχής. Και τούτο επειδή μπορεί μεν ο ερευνητής να επικαλεστεί με ακρίβεια (και αυτό πρέπει να γίνεται για να υπάρξει μια συνολική εικόνα) τα στατιστικά δεδομένα ή τα ευρύτερα μοτίβα που σχετίζονται με την εγκατάσταση των προσφύγων. Ωστόσο, λόγω της τεράστιας κλίμακας του γεγονότος, πολλά κρίσιμα στοιχεία του – όπως η εξαθλίωση, οι επισφάλειες της επιβίωσης, το στεγαστικό πρόβλημα, το πρόβλημα των απορφανισμένων οικογενειών και η θέση της γυναίκας, ακόμη και πιο σκοτεινές πτυχές όπως η αναγκαστική πορνεία (ακόμη και η παιδική) μπορούν να αναδειχθούν στην πλήρη τους έκταση μόνον όταν ο «φакός» του ιστορικού εστιάσει σε πιο μικρές γεωγραφικές εκτάσεις με τρόπο που να αναδεικνύει επίσης το βιωματικό στοιχείο, την πρόσληψη και την εμπειρία. Έχω την αίσθηση ότι σε κοινωνικές διεργασίες τόσο μεγάλες και πολύπλευρες όπως η εγκατάσταση των προσφύγων, η επιστημονική μελέτη ολοκληρώνεται μόνον όταν παρουσιαστούν και τέτοιες μελέτες, εστιασμένες και τοπικές, επειδή μόνον τότε αναδεικνύονται σε όλη τους την έκταση τα ερευνώμενα φαινόμενα. Τέλος, αυτού του είδους η μελέτη αναδεικνύει στο πεδίο μια βασική διαπίστωση και ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της εγκατάστασης: ότι δηλαδή, όσο και εάν σε επίπεδο ρητορείας λέχθηκαν πολλά και βαριά για τους πρόσφυγες, οι τριβές με τους γηγενείς δεν ήταν εθνοτικού χαρακτήρα, αλλά πρωτίστως οικονομικές. Γηγενείς και πρόσφυγες είχαν συνείδηση ότι ανήκαν στο ίδιο έθνος (γι' αυτό άλλωστε και οι επιγαμίες μεταξύ τους άρχισαν σχεδόν αμέσως), αλλά ήταν αναγκασμένοι να διεκδικήσουν τους πολύ περιορισμένους πόρους μιας μικρής και κατεστραμμένης χώρας, οι οποίοι θα έκριναν την επιβίωσή τους.

Η κ. Μπακάλη, γράφοντας 100 χρόνια μετά το γεγονός της ανταλλαγής, ανήκει σε μια νεότερη γενιά επαγγελματιών ιστορικών που είναι απαλλαγμένη από τις τρομερές εντάσεις εκείνης της περασμένης εποχής – πρωτίστως από τα βάρη του Εθνικού Διχασμού. Εκείνες οι εντάσεις, στο παρελθόν, απαιτούσαν να εξυπηρετήσουν τις δικές τους ψυχολογικές προτεραιότητες και να επιβληθούν επί της επιστημονικότητας. Αλλά η κ. Μπακάλη ανήκει σε μια επιστημονική γενιά που έχει καταφέρει να αποστασιοποιηθεί από (και να ξεπεράσει) παρόμοια εμπόδια, επομένως να αναζητήσει απροκατάληπτα το τι έγινε και γιατί έγινε.

Τούτο είναι απελευθερωτικό για την έρευνα. Στο βιβλίο αυτό, η συγγραφέας αναζητεί όχι τις δεσμεύσεις προηγούμενων εποχών, αλλά τις δυναμικές και τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώθηκαν και η σύγχρονη Ελλάδα, αλλά και η σύγχρονη, η σημερινή Δράμα, η Δράμα όλων μας.

Δοξάτο, Αύγουστος 2023

Ευάνθης Χατζηβασιλείου

Καθηγητής ΕΚΠΑ, γενικός γραμματέας του Ιδρύματος της Βουλής για τον
Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία